

МУ – Молодь України. Загальнополітична молодіжна газета.

УМ – Україна молода. Інформаційно-політична газета.

Яна Козачок

студентка IV курсу СВО бакалавра

факультету філології й журналістики

імені Михайла Стельмаха

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

(Наук. керівн. – ст. викл. Пойда О.А.)

РОЗВИТОК МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ (НАПИСАННЯ ПЕРЕКАЗУ) У 6 КЛАСІ

Мовленнєвий розвиток школярів – одна із центральних проблем у сучасній школі. Вивчення мови орієнтовано на мовний, емоційно-моральний та інтелектуальний розвиток, що сьогодні є надзвичайно актуальним у формуванні повноцінного громадянина України.

Останнім часом формуванню комунікативних компетентностей школярів надається особливе значення, оскільки успіх у мовленнєвому розвитку визначає й результативність засвоєння інших шкільних дисциплін, створює передумови для активної й осмисленої участі в суспільному житті, забезпечує дітей необхідними навичками мовного поведіння, культурою мовного розвитку.

Комунікативно-пізнавальна спрямованість навчання є основою нових програм з української мови, тобто на перше місце ставиться навчання мови як засобу спілкування, мовної діяльності. Комунікативна орієнтація дає практичне уявлення про мову як найважливіший засіб навчання, привчає

уважно слухати, адекватно сприймати мову, коректувати своє висловлення з урахуванням ситуації й цілей спілкування.

Проблему розвитку зв'язного мовлення у школярів досліджували А. Арушанова, М. Бардаш (Сокирко), М. Бернацький, О. Біляєв, А. Богуш, М. Вашуленко, О. Гвоздев, Н. Голуб, О.Горошкіна, Т. Донченко, О. Караман, М. Львов, В. Масальский, В. Мельничайко, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.

Мета нашої статті: дослідити особливості організації уроків розвитку зв'язного мовлення з написання переказу у 6 класі та розробити деякі методичні рекомендації.

«Надання важливого значення мовленнєвому розвитку школярів – одне з нагальних завдань національної освіти. Його реалізація прийтиме процесу входження учнів в навколишні життєві реалії, багатогранному самовиявленню і самореалізації, формуванню навичок володіння словом, мовою, мовленням у будь-якій фаховій чи соціумній галузі. Зазначимо, що зміст освіти як педагогічно адаптований соціальний досвід розглядається в аспекті соціального досвіду і містить такі компоненти: досвід пізнавальної діяльності, зафіксований у вигляді її результатів – знань; досвід здійснення відомих способів діяльності – у вигляді умінь і навичок діяти за зразком; досвід творчої діяльності – у формі вміння приймати ефективні рішення в проблемних ситуаціях; досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу – у формі особистісних орієнтацій.» [1, с. 4].

Уроки української мови – це, насамперед, уроки розвитку мовлення й мислення учнів.

Зв'язним називається таке мовлення, що спрямоване на задоволення потреби висловлення, передає тему (тобто представляє єдине ціле), організоване за законами логіки й граматики, відзначається самостійністю, закінченістю й ділиться на частини, зв'язані між собою.

Одиницями зв'язного мовлення можна вважати оповідання, статтю, доповідь, звіт і т.п. В умовах школи – розгорнута усна відповідь учня на поставлене вчителем питання, письмовий твір або виклад і т. п.

Мета уроків розвитку зв'язного мовлення – формування вмінь переказувати/відтворювати текст в усній і письмовій формах. Такі види письмових робіт можуть припускати збагачення, активізацію словника, роботу над словосполученням, над конструюванням речення.

Особливістю уроку розвитку мовлення є цілеспрямована робота над основними видами мовної діяльності: письмом, говорінням, читанням і слуханням.

Письмова форма монологічного мовлення найважча. Вона розгорнута й нормативна. Потрібно навчати учнів змістовного, логічного й правильного мовлення на всіх уроках української мови. Із цією метою слід проводити словникову, лексичну роботу, виправляти й попереджати мовні недоліки. Для цього варто виробляти в учнів такі комунікативні вміння:

- уміння розкривати тему висловлення;
- уміння розкривати основну думку;
- уміння збирати матеріал для висловлення;
- уміння систематизувати цей матеріал;
- уміння вдосконалювати написане;
- уміння виражати свої думки правильно.

На уроках розвитку мовлення потрібно проводити роботу за двома напрямками:

- робота з оволодіння нормами літературної мови, що формує навички правильного відтворення слова, словоформи, структури словосполучення й речення; Переказ належить до вправ, які засновані на активному наслідуванні. Таким чином, за допомогою усного переказу й письмового викладу збагачується мовлення школяра, також школяр сам будує речення й текст, проявляє ініціативу й активність у народженні мовлення;

- розвиток навичок зв'язного мовлення, уміння виражати свої думки точно, правильно, відповідно до літературних норм і, по можливості, яскраво.

Більш детально зосередимось на переказі. Послідовність роботи над переказом передбачає ряд вимог. Насамперед слід пам'ятати, що запорукою успішного написання переказу є практичне володіння мовою, наявність сформованих мовленнєвих навичок, уміння добирати виражальні засоби і вибирати найоптимальніші з них, здатність правильно і виразно передавати зміст, знання орфографічних і пунктуаційних правил [4, с. 83].

Оскільки переказ – спосіб перевірки грамотності, то в процесі підготовки до нього треба повторити найважливіші орфограми і пунктограми, особливості, які за результатами основних письмових робіт визначено як типові. Однак необхідно звернути увагу й на запас лексико-фразеологічних та граматичних засобів, вправність і доцільність їх використання, повноту сприйняття змісту, структури і стилістичних особливостей тексту, здатність створити його власний варіант. На це має спрямовуватися підготовка із чітким визначенням теоретичних і практичних аспектів.

На підготовчому етапі також слід пригадати основні характеристики тексту як одиниці мовлення:

1. підпорядкованість усіх складових одиниць темі й авторському задуму;
2. структурований зміст (підтеми, наявність зачину і кінцівки, взаємозв'язок між частинами, яким визначається розгортання викладу, поділ на абзаци, що відповідають підтемам);
3. стиль тексту;
4. тип мовлення.[5, с. 179].

Наступним кроком у підготовці до написання переказу стануть тренування у визначенні теми і головної думки. Ефективною роботою на цьому етапі, спрямованою на осмислення тексту, є поділ його на частини, у яких висвітлюється певне питання.

Можливі два варіанти такої вправи:

1. Використовувати тексти зі збірника переказів, до яких додаються орієнтовні плани із завданням: визначити в тексті уривки, що відповідають кожному пунктові. Учні зможуть простежити послідовність розгортання подій. Тут варто зосередити увагу на ролі прямої мови і діалогів; лексичних та граматичних засобах вираження почуттів тощо також оцінюється й сам план – його відповідність змісту тексту.

2. Робота над структурою тексту – поділ його на окремі смислові фрагменти і придумування заголовків до них. Сукупність цих заголовків становитиме план викладу змісту.

Описані варіанти протилежні один одному: в першому здійснювався аналіз від загального до конкретного, в другому – навпаки – від конкретного до загального. У цілому ж вони доповнюють один одного.

Ще один кроком у попередній підготовці до переказу є напрацювання можливих способів вираження думки:

1. перефразування речень, заміна окремих компонентів;
2. вживання одних синонімів замість інших;
3. заміна слів фразеологізмами і навпаки;
4. простих форм частин мови і деяких членів речення складними;
5. зворотів – підрядними реченнями;
6. сполучникових речень – безсполучниковими;
7. прямої мови – непрямою і навпаки [3, с. 256].

Такі види мовленнєвої діяльності допоможуть уникнути як орфографічних помилок (коли є сумніви при написанні певних слів), так і пунктуаційних (у випадку вагань щодо добору розділових знаків). Повторюючи синтаксичні конструкції, слід особливу увагу звернути на типові порушення у реченнях, зокрема: використання дієприслівникових зворотів, не пов'язаних єдиним виконавцем з дієсловом-присудком; вживання означальних речень, відірваних від слова, яке вони пояснюють.

Добираючи тексти для переказів у різних класах, необхідно дотримуватися принципу послідовного нарощування труднощів. Це

виявляється в тому, що при доборі текстів враховують вікові особливості учнів, а тому береться до уваги міра складності змісту, доступність тексту з погляду лексики і граматичної будови. Різною має бути й кількість слів у текстах для переказів (згідно з критеріями оцінювання)

Труднощі слід враховувати й при відборі переказу за характером текстового матеріалу. Зовсім не випадково програма з української мови рекомендує різні види таких переказів для різних класів [5, с. 260].

Програмою з української мови у 6 класі зі 122 годин передбачено 23 години для реалізації мовленнєвої змістової лінії [6], де значна увага приділена саме написанню переказу, зокрема:

обов'язкові види роботи:

- Докладний усний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами роздуму (1 год.);
- Письмовий вибірковий переказ художнього тексту, що містить опис приміщення. Визначення ролі іменників в описі приміщення (2 год.);
- Докладний усний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису природи (1 год.);
- Докладний письмовий переказ тексту, що містить опис природи. Аналіз письмового переказу (2 год.).

рекомендовані види роботи:

- Докладний усний переказ тексту із завданням: заміною іншомовних слів українськими відповідниками.
- Переказування тексту легенди (казки) зі збереженням використаних у ньому архаїзмів та історизмів. Обґрунтування доцільності вживання таких слів у творах певних жанрів.

Для шестикласників добирають тексти розповідного характеру або з елементами опису. Справді, тексти у формі розповіді найдоступніші дітям цього віку. Цікаві сюжетні оповідання хвилюють і захоплюють їх, пробуджують увагу. Зміст таких оповідань, послідовність подій повністю і без

особливих труднощів усвідомлюються учнями. А це є запорукою того, що учні зможуть повноцінно передати почуте детально.

До прикладу пропонуємо текст переказу для 6 класу, який був використаний під час проходження педагогічної практики у КЗ: «ЗОШ І-ІІІ ст. № 32 Вінницької міської ради» у 2019-2020 навчальному році.

У БУР'ЯНАХ

Тарас сів під вербою. Аж чує – хтось недалеко співає. Озирнувся й побачив на тому боці потічка біля криниці дівчину в червоній плахті. Стоїть, вона вичікує, поки вода в криниці після дощу встопить, і співає тихо й виразно про того сироту, що не має в світі роду.

Щось у Тарасових грудях почало битися, у горлі здавило. Зціпив зуби, щоб не заплакати. Він сам сирота, зазнав уже людського глуму й потурання.

Вислухав, запам'ятав усю пісню до словечка. Протоптаною стежечкою швиденько шаснув у бур'ян.

Уночі була гроза. Ранок видався ясний на диво. Небо чисте, лагідне. Сонце веселе, тепле, бадьоре. На бур'янах блискучими діамантами рясніли краплі нічного дощу. Круто пахли високі буїні ромашки.

Тарас сів, розгорнув свій зошиточок. Тут були записані пісні, щедрівки, псалми. Ось і нова пісня записана, обмальована візерунками.

Тепер Тарасові захотілося співати. Він завів гнучким голосом. Кінчав пісню і знов починав. І не було тому краю (За С. Васильченком; 146 сл.)

Учням було запропоновано такі завдання:

1. Пояснити лексичне значення слів *плахта*, *візерунок*.
2. Дібрати синоніми до слів *глум*, *потурання*, *шаснути*.
3. Скласти план тексту (орієнтовний: 1. *Хтось недалеко співав*. 2. *Дівчина біля криниці*. 3. *Пісня про сироту*. 4. *Тарас і сам сирота!* 5. *Запам'ятав до словечка*. 6. *У бур'янах після грози: а) тепле бадьоре сонце; б) краплі нічного дощу; в) крутий запах ромашок*. 7. *Пісню записав у зошиточок*. 8. *Тарас співає*).
4. Усно переказати текст (детально)» [2, с. 18–19].

Отже, переказ як один із видів роботи з розвитку зв'язного мовлення посідає значне місце у формуванні мовленнєвих компетентностей школярів. Уроки, на яких реалізуються різні форми переказу, сприяють розвитку логічного мислення, оскільки учні набувають вмінь і навичок аналізувати тексти, виділяти в них головне й другорядне, визначати родові й видові поняття, розуміти внутрішні зв'язки, що лежать в основі змісту, а відтак чітко й послідовно переказувати його. Окрім того, на таких уроках зв'язного

мовлення збагачується лексика школярів, розвиваються вміння правильно вживати слова, зміцнюються орфографічні й пунктуаційні навички. Усе вище зазначене сприяє виробленню високої мовної культури особистості.

Список використаних джерел

1. Галаєвська Л.В. Дослідження проблеми мовленнєвого розвитку учнів основної школи на уроках української мови / Л.В. Галаєвська // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/719420/1/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8.pdf>
2. Глазова О.П., Косян Т.В.. Навчальні перекази з української мови. 6 клас [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://glazova.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/navchalni-pereказы-6kl.pdf>
3. Біляєв О.М. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2005. 180 с.
4. Бондаренко Н.В., Косянчук С.В. Дидактико-методичні засади сучасного уроку української мови у старшій школі // Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка. Полтава : ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2017. Вип. 1. С. 81–89.
5. Методика викладання української мови : навч. посіб. / [С.І. Дорошенко, М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко та ін.]. Київ : Вища школа, 1992. 398 с.
6. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів // [Електронний ресурс] <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>